

**ԱՐԵՎՍՏԱՀԱՅԵՐԵՆ ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ԱՐԱԿԱՆ, ԹԵ՞ ԻԳԱԿԱՆ)**

Բառերը ժամանակի ընթացքում ենթարկվում են ձևային և իմաստային փոփոխության: Այս երևույթը նկատելի է նաև հատուկ անունների համակարգում: Ներկա հոդվածում մենք փորձել ենք դասդասել հատուկ անունների գործառնությունը ըստ սեռային հատկանիշի: Ոսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հատուկ անունների սեռային հատկանիշը՝ արական, թե իգական, ոչ միշտ է տարբերակվում գրական հայերենի երկու տարբերակներում: Երբեմն նույն անունը կարող է կիրառվել հայերենի տարբերակներից մեկում արական գործածությամբ, մյուս տարբերակում՝ իգական (Նայիրի, Նուէր, Արծուիկ, Երջանիկ, Լալիկ): Կան դեպքեր, երբ նույն հատուկ անունը ունի սեռային երկակի գործածություն (ինչպես՝ Արշալոյս, Նուպար): Միաժամանակ պետք է նշել, որ կան անուններ, որոնց սեռային պատկանելությունը ունի հստակ տարբերակում, ինչպես իմաստային, այնպես էլ ձևային մակարդակում (օրինակ՝ Քաջիկ, Մաքրուհի):

Սովորաբար անձնանունները դնում են տվյալ սեռին բնորոշ հատկանիշներով: Կարևոր է, թե ժողովուրդը ինչպիսի հատկանիշներով է բնորոշում արական և իգական սեռերին: Կան հատկանիշներ, որոնք միայն իգական սեռին են վերաբերում, և հակառակը՝ միայն արականին են վերաբերում:

Իգական սեռը բնորոշող հատկանիշներից են՝

1. համեստ, հնազանդ, խոնարհ, գեղեցիկ (*Համեստ, Հնազանդ, Խոնարհ, Գեղեցիկ, Գեղանի, Գեղանոյշ, Գեղուշ, Գեղուհի, Գեղունի*),
2. մաքուր (*Մաքրուհի, Մաքրինէ*),

3. նագանի (*Նագ* (պրս. nāz «նագանք» կամ հյ. *նագ* բառից), *Նագելի* (հյ. Նագելի ածականից), *Նագենիկ*, *Նագիկ*, *Նագլու* (թրք. Nazlu «nazeli» բառից¹),

4. քաղցր (*Քաղցրուհի*, *Անոյշ*),

5. ուրախ, պայծառ, լուսավոր (*Չուարթ*, *Յարգուարթ*, *Պայծառ*, *Պայծիկ*, *Լուսաբեր*, *Լուսածին*, *Լուսանոյշ*, *Լուսարփի*, *Լուսերես*, *Լուսիա*, *Լուսիկ*, *Լուսին(ե)*, *Լուսնթագ*, *Լուսվարդ*),

6. թանկարժեք քարերի, ծաղիկների անվանումներով կոչում են հիմնականում իգական սեռին: Ինչպես՝ *Ակաթ*, *Զմրուխտ*, *Էլմաս* (թրք. *almas* «ադամանդ» բառից)², *Էլմաստ*, *Մարգարիտ*, *Մարգրիտ*, *Մարկարէթ*, *Մարկրիթ*, *Փերուզ* (պրս. *pīrūza* անունից, պատվական մի քար)³, *Մանուշ(ակ)*, *Յասմիկ*, *Բրաբիոն*, *Ժասմին*, *Խնկենի* (հայ. *Խնկի ծառ*), *Ծաղիկ*, *Ծաղկանոյշ*, *Նոճիկ*, *Նունուֆար*, *Շուշանիկ*, *Շուշիկ*, *Ռեհան*, *Սուէ*, *Սուսի*, *Վարդայտ*, *Վարդանոյշ*, *Վարդենի*, *Վարդերես*, *Վարդիկ*, *Վարդիթեռ*, *Վարդինէ*, *Վարդոյշ*, *Վարդուկ*, *Վարդուհի*):

Արական սեռը բնորոշող հատկանիշներից են՝

1. քաջ, արի, վեհ, կտրիճ՝ (*Կայծակ*, *Արի*, *Քաջագուն*, *Քաջայր*, *Քաջագ*, *Քաջբերունի*, *Պարթև*, *Փայլակ*, *Սուր*, *Կտրիճ*),

2. տարիք, դիրք, հասակ նշող (*Մանուկ*, *Բշխան*, *Ծերուն*, *Թոռնիկ*):

Որոշ մասնիկներ հստակեցնում են սեռային պատկանելությունը: Շատ կարևոր է, որ անունով կարողանանք որոշել սեռը, նկատի ունենալով այն, որ հայերենը չունի սեռի(արական, իգական) քերականական կարգ: Իհարկե, հայերենում կան մասնիկներ իգական անվան համար՝ *-ուհի*, *դուխտ*, որոնցով կազմված անունները բոլոր դեպքերում իգական են: Արևմտահայերի իգական անունների մեծ մասը կազմվում է արական անուններին *-ուհի* ավելացնելով, որոնց մի մասը արևելահայերի համար փոքր-ինչ խորթ է հնչում, *ինչպես՝ Արշակուհի*, *Բագրատուհի*, *Բիզանդուհի*, *Դարուհի*, *Դերենկուհի*, *Երջանկուհի*, *Եփրատուհի*, *Բշխանուհի*, *Հրանդուհի*, *Ռազմուհի*, *Սէրանուհի*, *Սմբատուհի*, *Տրդատուհի*, *Վրէժուհի*, *Վանուհի*, *Վահանուհի*,

¹ **Հ. Աճառյան**, *Հայոց անձնանունների բառարան*, հ. 4, ԵՊՀ հրատ., Ե., 1942:

² Նշվ. աշխ., հ. 2:

³ Նշվ. աշխ., հ. 5:

Վրամուհի, -դուխտ մասնիկով՝ Գեղանդուխտ, Զարմանդուխտ, Խոսրովիդուխտ, Շահանդուխտ, Սանդուխտ: Ոյշ/ուշ ածանցով կազմվող անձնանուններ, նաև դրանց փաղաքշական ձևերը, *ինչպես՝ Ազգանոյշ-Ազգուշ, Գեղանոյշ-Գեղուշ, Եղսանոյշ, Եվանոյշ, Ըղձանոյշ, Լուսանոյշ, Խոսրովանոյշ, Ծաղկանոյշ, Ծառանոյշ, Հերանոյշ, Հրանոյշ, Հայկանոյշ-Հայկուշ, Մելանոյշ, Միհրանոյշ, Պերձանոյշ, Սիրանոյշ-Սիրուշ, Վեհանոյշ, Քրմանոյշ: Ուհի-*ով կազմված անունների, նաև շատ այլ իգական անունների փաղաքշական ձևը ուշ ածանցով է կազմվում, ինչպես՝ *Մաքրուհի-Մաքրուշ, Թագուհի-Թագուշ, Արմենուհի-Արմենուշ, Լիլիթ-Լիլուշ, Մեղրիկ-Մեղուշ:*

Ուշ ածանցը իգական անուններից անցել է նաև արական անուններին, ինչպես՝ *Աբրահամ-Աբրուշ, Կարապետ-Կարուշ, Յովհաննէս-Հաննուշ, Յարութին-Արուշ, Գեղամ-Գեղուշ, Արտաշէս-Արտուշ* և այլն:

Ըստ սեռի նշանակման՝ տրվող անձնանունները կարող ենք ուսումնասիրել համաժամանակյա և տարաժամանակյա կտրվածքով:

Այսպես, դժվար է որոշել, թե որ ժամանակից է գալիս օրինակ *Արեգ* կամ *Արեւ* անունը. արեգակը կարող են դիտել և՛ արական, և՛ իգական: Այն, որ որոշ կարգի հատկանիշներ կարող են ընդհանրական լինել երկու սեռերի համար, և թե ժողովրդի մտածողությունը ինչպիսին է, ենթադրում է, որ այդ հատկանիշը կարող է տրվել և՛ աղջկա, և՛ տղայի: Բազմաթիվ անուններ ընդհանրական են և՛ արևելահայերի, և՛ արևմտահայերի համար, սակայն շատ անունների սեռերի դասակարգման ժամանակ դժվարություններ են առաջանում:

Ստորև փորձում ենք ներկայացնել գրական երկու ճյուղերում առկա անունների այն ցանկը, որոնք իմաստային դաշտում (թեմատիկ խմբավորման մեջ) առաջացնում են որոշակի դժվարություն.

1. անունը լսելիս, երբեմն իսկապես հնարավոր չէ հասկանալ, աղջկա անուն է հնչում, թե տղայի: Օրինակ՝ «Սեւան անունով պզտիկ մը ունիմ»: «Ուսուցիչէն վերջ Նայիրին դուրս ելաւ»:

Երբ փորձում ես ճշտել բառարանով, օրինակ՝ *Սեւան* անունը և՛ արական է նշված, և՛ իգական, *Նայիրի* անունը Ա. Կոստանի բառարանում և՛

արական է, և՛ իգական, Հայոց լեզուի նոր բառարանում՝ իգական: Տվյալ անորոշության պայմաններում հոգեբանական դժվարության հաղթահարման հարց է առաջանում, այսպես՝ տվյալ միջավայրում (մանկապարտեզ, դպրոց, հիմնարկություն, ազգակցական միջավայր) իգական սեռին տրվող անունը հենց այսպես էլ հասկացվում է: Օրինակ՝ եթե *Ընծայ* անունը տրված է արական սեռի անձի համար, ապա այդ միջավայրը այդպես էլ ընդունում է, իսկ եթե նույն միջավայրում նույն անունը և՛ արական, և՛ իգական սեռին է տրված (օրինակ՝ նույն դասարանում երկու *Ընծայ* կա՝ տղա, աղջիկ) ապա ոչ թե միջավայրից միջավայր է ընդունվում, այլ՝ ըստ անհատի, և առաջանում է լրացուցիչ հատկանիշ կիրառելու անհրաժեշտություն:

Ստորև տալիս ենք հատկապես արևմտահայերենում լայն տարածում ունեցող անձնանունների ցանկը, որտեղ ընդգրկված անուններին սեռի տարբերակում հնարավոր չէ տալ: Սովորաբար այն անունները, որոնք ունեն և՛ արական, և՛ իգական սեռի նշանակում համեմատաբար չունեն լայն տարածում, արևելահայ տարբերակում անունները հստակեցված են ըստ սեռի, արևմտահայերի մեջ կան մեծ թվով չհստակեցված անուններ:

Գրական լեզվի երկու տարբերակներում և՛ արական, և՛ իգական անուններ են՝ Արշալոյս, Երջանիկ, Նուպար: Սակայն բառարաններում (*Ա. Վրդ. Կռանեան, Բառգիրք հայերեն լեզուի, Պէրոութ, 1998թ.*⁴, *Հայոց լեզուի նոր բառարան, Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան, 2-րդ հ., Պէրոութ, 1992թ.*⁵) մի շարք անուններ տարբեր կերպ են նշված, ինչպես՝

Գեղօն - ԲՀԼ-ում՝ ար., իգ., ՀԼԲ-ում՝ իգ.,

Ընծայ - ԲՀԼ-ում՝ ար., իգ., ՀԼԲ-ում՝ իգ., (իգ.< հյ. ընծայ «նվեր» բառից-Հայոց անձնանունների բառարան, այսուհետ՝ ՀԱԲ),

Լորիկ - ԲՀԼ-ում՝ ար., ՀԼԲ-ում՝ ար., իգ., (իգ.< հյ. լոր թռչունի անունից-ՀԱԲ),

Ծովակ - ԲՀԼ-ում՝ ար., իգ., ՀԼԲ-ում՝ ար., (իգ.< հյ. ծով բառի փաղաքականից-ՀԱԲ),

Մարուքէ - ԲՀԼ-ում՝ ար., ՀԼԲ-ում՝ ար., իգ.,

Նուէր - ԲՀԼ-ում՝ իգ., ՀԼԲ-ում՝ ար., իգ., (ար.< հյ. նուէր բառից-ՀԱԲ)

Նուրհան - ԲՀԼ-ում՝ ար., իգ., ՀԼԲ-ում՝ ար.,

⁴ *Անդրանիկ Վրդ. Կռանեան, Բառգիրք հայերեն լեզուի, Պէրոութ, 1998թ.* (այսուհետ ԲՀԼ):

⁵ *Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան, Հայոց լեզուի նոր բառարան, հ. 2, Պէրոութ, 1992թ.* (այսուհետ ՀԼԲ):

Նուպար - ԲՀԼ-ում՝ ար., ՀԼԲ-ում՝ ար., իգ., (ար. և իգ. < արս. nubar «նորահաս պտուղ, առաջին պտուղ» ձևից-ՀԱԲ)

Նայիրի - ԲՀԼ-ում՝ ար., իգ., ՀԼԲ-ում՝ իգ.,

Շահնագար - ԲՀԼ-ում՝ ար., ՀԼԲ-ում՝ ար., իգ., (ար. < արս. -ՀԱԲ),

Սիրուն - ԲՀԼ-ում՝ իգ., ՀԼԲ-ում՝ ար., իգ., (ար. < հյ. *սիրուն* բառից-ՀԱԲ),

Սեւան - ԲՀԼ-ում՝ ար., իգ., ՀԼԲ-ում՝ ար.,

Վարդերես - ԲՀԼ-ում՝ ար., իգ., ՀԼԲ-ում՝ ար., (ար. < վարդ+երես բառերից, իբր վարդագույն երես ունեցող-ՀԱԲ):

Իսկապես շփոթ է տեղի ունենում: Սակայն, բառարանից դուրս ելնելով, *Շահնագար* անունը տղայի անուն է, *Սիրուն*, *Ընծայ*, *Նուէր*, *Նայիրի* անունները՝ աղջկա: *Նուէր*, *Ընծայ* իգական անուններ են, սակայն *Պարգեւ-ը* արական:

Որոշ անուններ՝ *Արեգ*, *Արեւիկ*, *Արմաւիր*, *Դուին*, *Լուսերես* *Լորիս*, *Եղիս(է)*, *Մեղրի(կ)*, *Ոսկի* և այլն, հիշյալ բառարաններում և՛ արական են, և՛ իգական:

Պատմական ժամանակաշրջանում տեղի է ունենում որոշ կարգի անունների բաշխվածություն, հստակություն է մտնում, օրինակ՝ *Արեգ* անունը այժմ հիմնականում միայն արական է, *Արեւիկ*-ը տրվում է միայն աղջկա (*ար. և իգ. <հայ. արև բառից*)⁶. և՛ արական, և՛ իգական է նշված նաև *ԲՀԼ-ում*), աղջկա անուններ են նաև *Արմաւիր*, *Դուին*, *Եղիսէ*, *Ոսկի անունները*, չնայած որ բառարաններում տրված է արական և իգական:

2. Անուններ, որոնք *արևմտահայ* միջավայրում իգական անուններ են, արևելահայերի մեջ տարածված է որպես արական. ինչպես՝ *Արագ*, *Արեգ*, *Երջանիկ*, *Լալիկ*, *Լորիս*, *Ծովակ*, *Նայիրի*, *Քարեն* (*արական-Վարեն*), *Գարուն*, *Նուէր*, *Վալանթին*, *Արծուիկ*: Հարցն այն է, որ այս կարգի ուսումնասիրությունը պետք է ընդգրկի անունների վիճակագրական տվյալներ, որը կարող էր լույս սփռել անունների գործածության վրա, օրինակ՝ հարյուր *Նուէր* աղջիկ կարող է լինել և մեկ *Նուէր* տղա: Որոշ անուններ տարածվածության աստիճան ունեն, օրինակ՝ *Արագ* անունը Լիբանանի, Սիրիայի հայերի միջավայրում իգական սեռի է, Իրաքի հայերի

⁶ **Հ. Աճառյան**, *Հայոց անձնանունների բառարան*, հ. 1, ԵՊՀ հրատ., Ե., 1942թ.:

մեջ *Արագ*-ը նաև արական սեռի անուն է, *Լիբանանում* և *Սիրիայում Մեւան*-ը իգական անուն է, *Պոլսում*՝ արական:

Շատ կարևոր են վիճակագրական տվյալները, որպեսզի հասկանանք, թե տվյալ անունը ինչ ծագում ունի և ինչ միտում ունի ուղղվածության՝ արական, թե իգական անուն դառնալու:

Ա. Կռանեանի բառարանում (Բառգիրք հայերեն լեզվի) իգական անունների շարքում է նշված նաև *Սէյրան* անունը: Արևմտահայերի մեջ ընդունված չէ *Սէյրան* անունը, հատկապես որպես աղջկա անուն: Ամեն դեպքում մեր ունեցած տվյալների հիման վրա *Սէյրան* անունով աղջիկ չկա:

3. Անուններ, որոնք արևմտահայերի միջավայրում նշվում են արական, բայց արևելահայերի մեջ իգական անուն է, ինչպես՝ *Տարթու*:

Արդի փուլում արևմտահայ միջավայրում մեծ տարածում ունեն օտար անունները: Մինչև անցյալ դարի կեսերը միայն հայկական անուններ էին դնում, այժմ ոչ միայն օտար անուններ են դնում, այլև հայերի մեջ տարածում գտած անունները ձևափոխում են տվյալ ազգին հատուկ ձևով, ինչպես՝ *Հովհաննէսը դառնում է Ջոն (Ճոն, Յովհաննէս անվան անգլ. ձևը), որ ասում են Ջան, Ժան (Յովհաննէս անվան ֆր. ձևը), Ալինը դառնում է Էյլին, Գէորգ – Ժորժ (Գէորգ անվան ֆր. ձև), Հովսէփ-Ժոզէֆ, Դավիթ-Դեյվ, Հասմիկ-Ճասմին, Պողոս-Բոլ, Պետրոս-Փիթըր և այլն:*

Հայկական անուններում շատ են տեղանունները, հատկապես արևմտահայ միջավայրում, դրանք մեծ մասամբ հայրենիքի հետ կապված տեղանուններ են, ինչպես՝

իգական անուններ- *Արփա, Արենի, Դուին, Անի, Արաքս(ի), Արմաւիր, Բերկրի, Գառնի, Եփրատուհի, Թալին, Լորի, Հրազդան, Սանահին, Վանա, Վանիա, Վանանէ, Վանենի, Վանէ, Վանուհի, Տիգրիս:*

Արական անուններ- *Ամասիա, Արարատ, Արմաւիր, Գեղարդ, Գրգուռ(լեռ), Դուին, Եփրատ, Եղիվարդ, Կարս, Կիլիկիա, Կարին, Հայկաշէն(ավան Մեծ Հայքի Տուրուբերան աշխարհի Հարք գավառում), Հրազդան, Մասիս, Մուշ, Շիրակ, Սիս, Վան, Օշական:*

Այսպիսով, անվանադրության հարցը բավականին նուրբ է և արժանի է ոչ միայն լեզվաբանական քննության, այլև՝ պահանջում է սոցիալական անհրաժեշտ ուշադրություն:

Карташян Анаит - Функциональные особенности западно-армянских имен (мужские или женские?) - В данной статье мы попытались классифицировать изменения имен по периоду и источнику заимствований, а также представить их функционирование согласно по признаку рода. В двух версиях литературного армянского языка признак рода имен собственных (мужские или женские) не всегда различается. Иногда то же самое имя в одной версии языка может употребляться как мужское, а в другой версии как женское имя. Есть случаи, когда одно и то же имя имеет двойное применение. Одновременно следует отметить, что есть имена, чья родовая принадлежность имеет четкое разграничение, как в смысловом, так и в формальном уровне.

Kartashyan Anahit - Functional peculiarities of the Western Armenian personal names (male or female?) - In this article we have tried to classify the changes of personal names by both the period and the source of borrowings, and by their functioning according to their gender. The gender of personal names (male or female) does not always differ in two variants of literary Armenian. The same name in one variant of language can be sometimes used as a male name, and in other variant as a female name. There are cases when the same name has dual usage. At the same time it should be mentioned that there are names which are clearly differentiated both in semantic and formal levels.